

вия и отдельные уровни. Также речь идет о видах дифференциации, в качестве которых рассматриваются функциональная и качественная дифференциация.

Ключевые слова: судебная защита, хозяйственная процессуальная форма, дифференциация, качественная дифференциация, функциональная дифференциация.

Summary

This article examines the economic differentiation of procedural form, its meaning and assessment of both current trends in the sphere of protection of business entities. The author examines the concept of differentiation, its general condition and individual levels. Also, we are talking about the kinds of differentiation, which are considered as a functional and qualitative differentiation.

Key words: judicial protection, economic procedural form, differentiation, quality differentiation, functional differentiation.

Отримано 20.09.2012

М. М. ХОМЕНКО

Михайло Михайлович Хоменко, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЇХ ПОСАДОВИМИ ТА (АБО) СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ У СФЕРІ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Умови цивільно-правової відповідальності держави за прийняття незаконних актів органів державної влади мають низку особливостей, що є підставою для виокремлення відповідних випадків завдання шкоди в окремий (спеціальний) делікт.

Наявність специфічних особливостей пояснюється правовою природою та характером здійснюваних дій з видання незаконних актів влади.

Стаття 21 Цивільного кодексу України¹ (далі – ЦК України) містить правило, відповідно до якого суд визнає незаконним та скасовує правові акти індивідуальної дії та нормативно-правові акти органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування, якщо вони суперечать актам цивільного законодавства і порушують цивільні права або інтереси.

Стаття 1175 ЦК України передбачає, що шкода, завдана фізичній або юридичній особі в результаті прийняття органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування нормативно-правового акта, що був визнаний незаконним і скасований, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини посадових і службових осіб цих органів.

Прийняття актів (нормативних та ненормативних) є найбільш розповсюдженою формою адміністративної діяльності. Правовий акт² органу державної влади може бути визнаний незаконним у випадку його невідповідності закону чи правовому акту, що має вищу юридичну силу, зокрема: при прийнятті акта органом, який не має права приймати такі акти; за відсутності передбачених законом фактичних обставин, що є підставою для прийняття відповідного правового акта; при прийнятті акта на виконання скасованого або такого, що втратив чинність закону; при недотриманні правил, строків, форми та процедури прийняття акта.

Необхідно зазначити, що ст. 1175 ЦК України не передбачає відшкодування шкоди, завданої в результаті прийняття актів ненормативного характеру. Зокрема, у справі³ за позовом приватного сільськогосподарського підприємства «Прогрес» до Бузької сільської ради про стягнення матеріальної шкоди у розмірі 99360 грн. Одеський апеляційний господарський суд дійшов висновку, що рішення Бузької сільської ради від 17 грудня 2001 р. є актом ненормативного характеру, який породжував права та обов'язки для ПСП «Прогрес», а тому взагалі відсутні підстави до правовідносин, які виникли між сторонами застосовувати приписи ст. 1175 ЦК України.

Відповідно до положень загальної теорії держави та права правовий акт виходить від держави, виражає збалансовану державну волю, є продуктом правотворчої діяльності саме уповноважених на прийняття таких актів державних органів, органів місцевого самоврядування. Правові акти мають певну юридичну силу, передбачають типові нормативні приписи, встановлюють єдиний, державно-владний порядок регулювання соціально значимих суспільних відносин. Правові акти мають суворо визначену документально-письмову форму, встановлені символи та реквізити, приймаються в передбаченому законом процедурно-процесуальному порядку, а їх реалізація забезпечується комплексом заходів державного впливу (примусу)⁴.

У свою чергу правові акти поділяються на нормативні правові акти та правозастосовні.

О. Ф. Скакун виділяє наступні ознаки нормативно-правового акта: 1) є правоутворювальним актом, оскільки встановлює чи закріплює нові норми права або змінює (доповнює, скасовує) діючі; чітко формулює зміст юридичних прав, обов'язків, відповідальності; 2) є офіційним актом – приймається чи санкціонується уповноваженими органами держави (нормотворчими органами) або ухвалюється народом (референдум) в межах їх компетенції; 3) поширюється на невизначене коло осіб і розрахований на неодноразове застосування; 4) має конкретну форму, яка залежить від органу, який видає відповідний акт. Його форма визначена Конституцією, а також законом про нормативно-правові акти (у разі його прийняття); 5) займає чітко визначене місце серед інших нормативних актів, відповідно до субординації за юридичною силою – не суперечить актам вищої юридичної сили, передусім Конституції, міжнародним договорам, ратифікованим парламентом тощо; 6) розробляється і приймається з додержанням встановленої законом нормотворчої процедури (нормотворча ініціатива, розробка, обговорення, прийняття, підписання, реєстрація, оприлюднення, набрання чинності); 7) має форму письмового документа, що складається відповідно до правил нормотворчої техніки, визначену структуру і офіційні реквізити – назва акта вказує на орган, який видав, вид акта, предмет регулювання; дата і місце прийняття; підпис (підписи) відповідальних посадових осіб; 8) підлягає обов'язковій державній реєстрації та обліку (в Україні існує Єдиний державний реєстр нормативних актів); 9) доводиться до відома населення у встановленому законом порядку – публікується в офіційних спеціальних виданнях з обов'язковою відповідністю автентичності тексту офіційного зразка⁵.

Разом з тим, різна юридична сила актів, не свідчить про різний рівень їх обов'язковості: і нормативно-правові, і індивідуальні акти є обов'язковими для виконання тими особами, яким вони адресовані.

Із прийняттям кодексу адміністративного судочинства України (*дали – КАС України*), який передбачив можливість оскарження до суду будь-яких рішень, дій чи бездіяльності (в т.ч. і правових актів) суб'єктів владних повноважень, повною мірою почав реалізовуватися конституційний принцип, відповідно до якого кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55 Конституції України).

Відповідно до ч. 3 ст. 2 КАС України у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: 1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; 2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; 3) обгрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); 4) безсторонньо (неупереджено); 5) добросовісно; 6) розсудливо; 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи несправедливій дискримінації; 8) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія); 9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; 10) своєчасно, тобто протягом розумного строку.

У разі невідповідності правового акта органу державної влади вищевказаним вимогам, він може бути визнаний недійсним та скасований.

Виходячи зі змісту ст. 1175 ЦК України, можна зробити висновок, що для відшкодування шкоди необхідним є попереднє визнання нормативно-правового акта незаконним та його скасування. Проте, в науці цивільного права залишається невирішеним питання стосовно можливості визнання правового акта незаконним, його скасування, та відшкодування шкоди, завданої таким правовим актом в межах одного судового процесу.

На думку О. П. Сергєєва, умовою відшкодування шкоди, завданої актом влади, є обов'язкове попереднє його скасування або визнання його недійсним в порядку, передбаченому законом⁶.

У зв'язку з цим вбачається невирішеним питання щодо самостійності способу захисту цивільних прав та інтересів, передбаченого п. 10 ч. 2 ст. 16 ЦК України (визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб).

Прибічники іншої концепції звертають увагу на можливість здійснення судом так званого еventуального (непрямого) контролю, коли предметом судового розгляду тієї чи іншої позовної вимоги фізичної або юридичної особи є, наприклад, вимога про відшкодування майнової шкоди, завданої виданням акта органу державної влади, який не відповідає положенням закону, і суд приймає рішення про відшкодування завданої шкоди на користь потерпілого позивача, не скасовуючи такий незаконний акт, не визнаючи його недійсним через відсутність самостійної вимоги позивача про це, а лише побічно (непрямо) обгрунтовує в мотивувальній частині свого рішення про відшкодування шкоди факт невідповідності цього акта вимогам закону.

Відповідно до ч. 2 ст. 21 КАС України вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше вимоги про відшкодування шкоди вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства.

Інакше кажучи, для подання позову про відшкодування шкоди не вимагається обов'язкового попереднього встановлення незаконності акта влади в порядку адміністративного судочинства. На думку О. Л. Маковського, оцінка законності акта влади та відшкодування завданої ним шкоди можуть здійснюватися одночасно в одному судовому процесі⁷.

Разом із тим, необхідно зазначити, що вирішення питання стосовно відшкодування шкоди, завданої суб'єктами владних повноважень у сфері нормотворчої діяльності у доробках російських цивілістів набуває іншого змісту у зв'язку з відсутністю в Російській Федерації системи адміністративної юстиції⁸.

На думку О. В. Аушевої, при визнанні акта органу державної влади недійсним, особи, які на виконання такого акта здійснили певні дії, вправі вимагати в судовому порядку поновлення первісного положення – або одночасно з вимогою про визнання акта недійсним, або в окремому позовному провадженні⁹.

Виходячи з викладеного, обгрунтованою вбачається позиція Ю. М. Андреева, відповідно до якої потерпілий може звернутися до суду з вимогою про визнання нормативно-правового акта таким, що суперечить закону (повністю або в частині) та вимогою про відшкодування шкоди, завданої виданням такого акта. У такому разі відшкодування шкоди може відбуватися лише у випадку визнання нормативно-правового акта таким, що не відповідає закону, але в межах одного судового процесу¹⁰.

У зв'язку з викладеним значний інтерес становить наступний приклад із практики Київського апеляційного адміністративного суду.

Так, у справі¹¹ за апеляційною скаргою закритого акціонерного товариства «Швидко-Україна» на постанову Окружного адміністративного суду м. Києва у справі за позовом закритого акціонерного товариства «Швидко-Україна» до Регіонального управління Департаменту контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів Державної податкової адміністрації України у м. Києві про скасування рішення про застосування фінансових санкцій дійшов висновку, що застосування фінансових санкцій є незаконним оскільки рішення Київської міської ради «Про впорядкування продажу алкогольних напоїв та тютюнових виробів у міській торговельній мережі» від 25 грудня 2008 р. № 929/929 не відповідає вимогам чинного законодавства (суд зазначив, що органи місцевого самоврядування мали право визначати місця, де заборонений продаж алкогольних напоїв, лише у період із 2 квітня 2002 р. по 11 лютого 2010 р., а починаючи з 11 лютого 2010 р. сільські, селищні та міські ради в межах відповідної адміністративної території мають право заборонити або обмежити продаж пива (крім пива у пластиковій тарі), алкогольних, слабоалкогольних напоїв лише на час проведення масових заходів). До того ж, суд зазначив, що якщо при розгляді справи буде встановлено, що нормативно-правовий акт, який підлягав застосуванню, не відповідає чи суперечить законіві, суд зобов'язаний застосувати закон, який регулює ці правовідносини.

Відповідно до п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» № 9 від 1 листопада 1996 р. встановлено, що судам необхідно виходити з того, що нормативно-правові акти будь-якого державного чи іншого органу (акти Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, акти органів місцевого самоврядування, накази та інструкції міністерств і відомств, накази керівників підприємств, установ та організацій тощо) підлягають оцінці на відповідність як Конституції, так і закону.

Якщо при розгляді справи буде встановлено, що нормативно-правовий акт, який підлягав застосуванню, не відповідає чи суперечить законіві, суд зобов'язаний застосувати закон, який регулює ці правовідносини.

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок про те, що заінтересована особа (позивач, потерпілий) може звернутися до суду з вимогою про одночасне задоволення його заяви про визнання нормативного правового акта таким, що суперечить закону (повністю або в частині) та позову про відшкодування шкоди, завданої виданням такого акта. Проте розгляд (задоволення) другого позову можливе лише після позитивного вирішення долі першого позову, що розглядається, як вже зазначалося, в особливому порядку, передбаченому КАС України.

У разі визнання судом акта недійсним порушене право підлягає поновленню або захисту іншими способами, передбаченими ст. 16 ЦК України. На нашу думку, це свідчить про самостійність всіх способів захисту, які містяться в ст. 16 ЦК України, в тому числі і передбаченого п. 10 ч. 2 ст. 16 ЦК України.

Те саме стосується і ситуації, коли потерпілий одночасно оскаржує індивідуальний (ненормативний) акт (рішення) органу державної влади та вимагає відшкодування шкоди, завданої прийняттям незаконного рішення.

Умови відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування у сфері нормотворчої діяльності ідентичні загальним умовам відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, їх посадовими та (або) службовими особами: необхідними є протиправність дій з прийняття незаконних актів; наявність шкоди; причинно-наслідковий зв'язок між прийнятим незаконним актом та виникненням шкоди; прийняття незаконного акту посадовою особою при виконанні останньою службових обов'язків.

Проте при відшкодуванні шкоди, завданої органом державної влади у сфері нормотворчої діяльності наявні специфічні особливості, що пояснюються характером здійснюваних дій з видання незаконних актів.

Необхідно зауважити, що в цивільному праві України діє принцип генерального делікту, відповідно до якого будь-яке завдання шкоди визнається протиправним та покладає на завдавача шкоди обов'язок відшкодувати цю шкоду, якщо лише він не доведе свою управомоченість на її завдання. Проте донедавна діяло зовсім протилежне правило, відповідно до якого будь-який акт влади вважався законним. Пояснювалося це тим, що майнова шкода завдавалася діями, які були врегульовані не цивільним, а публічними галузями права.

Згідно з ч. 2 ст. 71 КАС України в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову. Таким чином, презумпція протиправності завдання шкоди на сьогодні розповсюджена і на випадки завдання шкоди актами влади.

В юридичній літературі відсутня єдність позицій щодо визначення видів правових актів, прийняттям яких може бути завдана шкода фізичній або юридичній особі. Деякі науковці переконані, що такими актами можуть бути лише ненормативні правові акти, які приймаються безпосередньо органом державної влади в одноособовому або колегіальному порядку. Інші дослідники вважають, що такими актами можуть бути як ненормативні, так і нормативні правові акти.

На нашу думку, остання точка зору є більш переконливою і підтверджується судовою практикою. Дійсно, як вже зазначалося вище, до правових актів відповідно до загальнотеоретичних положень належать як нормативно-правові акти, так і ненормативні (індивідуальні, правозастосовні) правові акти.

Однак ст. 1175 ЦК України передбачає відшкодування шкоди, завданої лише у результаті прийняття нормативно-правового акта. На нашу думку, такий підхід законодавця не сприяє захисту законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, який проголошується Конституцією та міжнародно-правовими актами за участю України. Ненормативні правові акти, прийняті з порушенням встановленої процедури, компетенції, юридичної ієрархії правових актів, також можуть завдавати майнову (немайнову) шкоду фізичним та юридичним особам.

Зокрема, суди зазвичай вказують на те, що шкода, завдана індивідуальними правовими актами не відшкодовується в порядку, передбаченому ст. 1175 ЦК, а відтак повинна відшкодовуватися на загальних підставах.

Для відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, їх посадовими та (або) службовими особами не має значення в якому порядку такі акти визнані незаконними – в судовому чи в адміністративному. У будь-якому випадку шкода підлягає відшкодуванню.

Разом з тим, визнання акта органу державної влади недійсним в судовому порядку зазвичай передбачає визнання недійсності акта, оскарженого на предмет правомірності, з моменту його прийняття, на відміну від скасування в адміністративному порядку, що має своїм наслідком припинення чинності акта лише з моменту скасування і на майбутнє, у зв'язку з чим мета поновлення правового положення, яке існувало до порушення суб'єктивного права, може бути і не досягнута, адже в деяких випадках усунути наслідки порушення права з моменту його порушення можливо лише при застосуванні судового захисту.

Можна зробити висновок, що від способу визнання акта, яким завдана шкода, незаконним залежатиме і визначення розміру завданої шкоди.

¹ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України від 03.10.2003 – 2003 р. – № 40. – Ст. 356.

² Як правовий акт індивідуальної дії, так і нормативно-правовий акт.

³ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15702>, вільний.

⁴ Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М., 2005. – С. 379–380.

⁵ Скажун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – С. 364–365.

⁶ Гражданское право: Учебник. Ч. 2 / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М., 1999. – С. 716.

⁷ *Маковский А. Л.* Гражданская ответственность государства за акты власти / Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика. – М., 1998. – С. 108.

⁸ Проведення у справах про визнання недійсними актів суб'єктів владних повноважень здійснюється загальними судами у межах непозовного провадження відповідно до положень чинного ЦПК Російської Федерації (Див., напр., Боннер А. Т. Неисковые производства в гражданском процессе: учебное пособие. – М.: Проспект, 2011. – 656 с.).

⁹ *Аушева Е. В.* Защита прав субъектов хозяйствования от нарушений органами государственной власти [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Е. В. Аушева. – Д., 2007. – 170 с.

¹⁰ *Андреев Ю. Н.* Гражданско-правовая ответственность государства по деликтным обязательствам: Теория и судебная практика. – СПб.: Издательство Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – С. 81–82.

¹¹ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15858214>, вільний.

Резюме

Статтю присвячено дослідженню особливостей відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, їх посадовими та (або) службовими особами в сфері нормотворчої діяльності.

Ключові слова: відшкодування шкоди, нормативно-правовий акт, незаконність.

Резюме

Статья посвящена исследованию особенностей возмещения вреда, причиненного органами государственной власти, их должностными и (или) служебными лицами в сфере нормотворческой деятельности.

Ключевые слова: возмещение вреда, нормативно-правовой акт, незаконность.

Summary

The article is focused on the peculiarities of compensating the damages caused by authorities and its officers in the course of legislative work.

Key words: compensation of damages, regulatory act, illegality.

Отримано 2.10.2012

О. В. ШЕВЕРДІНА

Олена Валентинівна Шевердіна, кандидат економічних наук, доцент Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Світова практика свідчить, що створення привабливого інвестиційного клімату можливе лише в разі забезпечення стабільності правового регулювання інвестиційної та іншої господарської діяльності, відповідності правових умов господарювання до загальноприйнятих принципів.

Насамперед, держава має визначити стратегічні засади політики щодо іноземного інвестора. Слід остаточно визнати, що інвестиційне забезпечення вітчизняної економіки за умов гострого дефіциту внутрішніх джерел інвестування має здійснюватися за участю коштів нерезидентів.

Залучення іноземних інвестицій можливе за умов створення відповідного правового режиму здійснення інвестування, безпосередньо пов'язаного із системою пільг і стимулів, передбачених для іноземного інвестора. Потрібно розробити таку систему заходів заохочення, за якої, з одного боку, не порушувалися б інтереси вітчизняних суб'єктів підприємництва, а з іншого – стимулювався б приплив іноземного капіталу.

Мета статті – аналіз змісту та правової природи поняття «правовий режим іноземного інвестування».

В юридичній науці останнім часом дедалі частіше використовуються складні юридичні конструкції, що зумовлено розвитком правової науки. Однією з них є конструкція правового режиму. Визначенням поняття «правовий режим» займалися такі вчені, як: С. С. Алексєєв, В. Б. Ісаков, П. В. Косминіна, В. В. Конопльов, В. М. Корельський, А. В. Малько, М. І. Матузов, В. Д. Перевалов, І. О. Соколова, Л. В. Таран, Т. В. Шадріна, Е. Ф. Шамсумова та інші. Однак ні науковці, ні законодавець детальної характеристики поняття «правовий режим іноземного інвестування» не пропонують.

Поняття «режим» (від фр. *régime* – управління) є досить змістовним та багатозначним, уживається у різних змістах та контекстах, як-то: а) державний лад, сукупність засобів, методів, способів здійснення влади; б) строго встановлений розпорядок життя, праці; в) система обов'язкових правил, вимог, норм, принципів, встановлених для якого-небудь виду діяльності; г) умови діяльності, існування чого-небудь; певний стан, положення, статус¹.

Аналізуючи кількісні показники використання терміна «режим» у праві, В. В. Конопльов² встановив таку його динаміку: з післявоєнних часів до 1991 р. автору вдалося знайти біля 10 правових актів, де вживався цей термін; у 1992 р. – вже в 10 нормативно-правових актах, а у 2005 р. більше, ніж у 200 нормативно-правових актах, що мають реєстрацію в Міністерстві юстиції України, зустрічається вказаний термін.

Правовий режим – широке юридичне поняття, яке означає, що діяльність і пов'язані з нею суспільні відносини врегульовані нормами права спеціального соціального призначення³. Для їх виникнення, існування, розвитку, охорони використовується система юридичних засобів владного впливу (стимулювання, ліцензування, контролю, примусу, адміністрування тощо). Утім, до цього часу відсутня однаковість у поглядах щодо його змісту та сутності, що зумовлене множинністю визначень родового поняття «режим», яке широко використовується не тільки у юридичній науці, а й в політології та державознавстві.

С. С. Алексєєв визначає правовий режим як своєрідний блок у загальному арсеналі правового інструментарію, який об'єднує певні правові засоби⁴. При цьому вчений також розглядає правовий режим визначає як порядок регулювання, виражений у комплексі правових засобів, що характеризують поєднання взаємодіючих між собою дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань, які створюють особливе спрямування регулювання⁵. Цієї ж позиції дотримуються автори підручника з адміністративного права України під редакцією професора Ю. П. Битяка⁶.

Н. І. Матузов та А. В. Малько під правовим режимом розуміють порядок правового регулювання, виражений у певному поєднанні юридичних засобів, та такий, що створює бажаний соціальний стан та конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права⁷. Т. В. Шадріна формулює поняття правового режиму як «сукупності норм, що визначають компетенцію, правові процедури діяльності, майнові та немайнові права та види відповідальності⁸.